

Het Naakt in de 19e-eeuwse fotografie

Hoe het met de esthetische opvattingen, zeden en gevoelens met betrekking tot het Naakt in de 19e eeuw is gesteld kunnen wij onder andere vaststellen aan de hand van schilderijen, gravure's, litho's en beeldhouwwerken. Ook in de litteratuur van die eeuw zijn er nogal wat beschrijvingen te vinden van de verrukkingen en verlokkingen van het Naakt (waarmee dan overwegend het vrouwelijk Naakt is bedoeld). We hoeven er maar al of niet door de beeldende kunsten geïnspireerde passages bij Shelley, Keats, Swinburne, Flaubert, Baudelaire of d'Annunzio bij op te slaan of het Naakt zindert ons voor ogen.

Welke plaats het Naakt in de fotografie van die periode inneemt begint pas nu enige aandacht te krijgen. Het Museum of Modern Art in New York heeft een afdeling voor dit genre ingericht. De veilinghuizen van Sotheby's & Christie's wedijveren in het aankopen van fotomateriaal uit de vorige eeuw; er zijn zo langzamerhand heel wat particuliere verzamelaars die met de acbie en drift van filatelisten hun verzameling proberen uit te breiden of te vervolmaken. Ook in Nederland is de belangstelling voor boeken met fotoreproducties uit de vorige en het begin van deze eeuw merkbaar. Ten onzent heeft dat dan voornamelijk betrekking op stadsgezichten (1), familietafelen en portretten (2) en het koloniaal verleden. (3)

Van deze herleeft belangstelling voor de fotografie uit de 19e eeuw heeft nu ook de fotografie van het Naakt geprofiteerd: februari j.l. was er in fotogalerie "Canon" te Amsterdam een tentoonstelling te bezichtigen onder de naam "Le Nu 1900". Dat was een enigszins misleidende benaming omdat de tentoongestelde foto's voornamelijk uit de periode 1850-1900 afkomstig waren. Directe aanleiding voor de tentoonstelling was het verschijnen van het boek *Le Nu 1900* van Philippe Jullian (Paris 1976), dat een mooi en vrij evenwichtig beeld geeft van de ontwikkeling en de betekenissen van de fotografie van het Naakt; het heeft echter voor het grootste deel betrekking op de situatie in Frankrijk. Jullian, al bekend van o.a.: *Esthètes et magiciens* (Paris 1969) en *d'Annunzio, Adventurer, Poet, Lover of Genius* (London 1972), schetst hoe mager in het begintijdperk van de fotografie de belangstelling voor het Naakt nog was. Hij stelt vast dat er aanvankelijk alleen maar belangstelling bestaat voor het portret en het landschap. De fotografische afbeelding van het lichaam zou overbodig zijn omdat het niets toonde dat niet allang bekend was. Bovendien beschouwde men het Naakt als het exclusief

Breitner, Onbekend Naakt in atelier, ± 1885 (Collectie Osterholt)

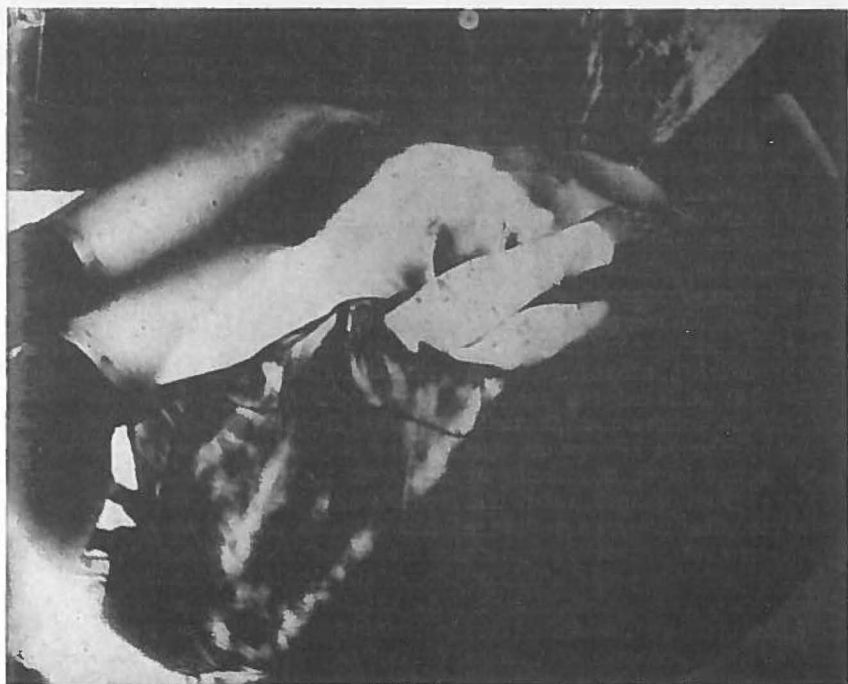
terrein der artiesten, het was de toetssteen van hun kunnen, het alfa en omega der academische opleiding. Wanneer de fotografen zich tenslotte aan het Naakt wagen is de fotografie haar primitieve stadium al bijna ontgroeid.

Vele schilders uit die tijd beschouwen de fotografie intussen als een onecht kind der Muzen, maar er zijn er ook die de nieuwe vinding toejuichen en haar zich ten nutte maken. Ingres bijvoorbeeld laat zijn schilderijen verschillende malen fotograferen tijdens het scheppingsproces. Ook foto's van modellen zijn hem een belangrijke geheugensteun voor details. Delacroix bezoekt regelmatig de ateliers van de fotografen Ziegler en Durieu; hun afbeeldingen van mannelijk en vrouwelijk Naakt gebruikt hij voor het formeren van het tableau op zijn schilderijen. Dat de opkomst van deze nieuwe loot aan de stam van de plastische kunsten onstuitbaar is, blijkt ook uit het feit dat in de Parijse Salon van 1859 een fotografische afdeling is ingericht voor 148 exposanten met 1295 Naakten.

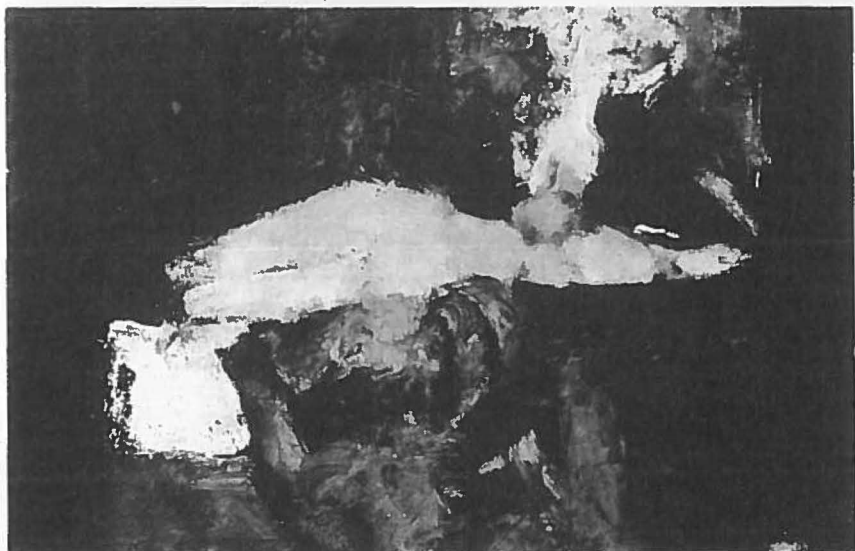
De fotografen van het Naakt zou men volgens Jullian in op zijn minst drie categorieën kunnen onderbrengen. In chronologische volgorde: de Pictorialisten, de Academisten en de Anecdotisten; een indeling die bij de bestudering van de Nederlandse Naakt-fotografie (if any) wellicht ook zou kunnen opgaan. *Pictorialisten* willen rivaliseren met de beeldende kunstenaars (vaak komen ze zelf uit die wereld, zoals Jullien Vallou de Villeneuve (1795-1866), schilder, aquarellist en lithograaf, en Marie-Alexandre Alophe (1812-1883), die prentmaker was). Ze houden niet van haarscherpe foto's waarop oneffenheden te zien zijn. Door het geheel *flou* te houden, blijft er, vinden ze, ruimte voor de eigen verbeelding, kenmerk toch van ieder kunstwerk. Ze menen verder dat een schilderij kunstige vorming vooraf hoort te gaan aan het werkzaam zijn als fotograaf. Enkelen onder hen beweren dat men door de keuze van zijn modellen en het décor uit de natuur het idee van stoffelijkheid moet vermijden. Iemand als Robert Demachy (1859-1936) gaat zover dat hij zijn glasplaten zó met gom en olie bewerkt dat het is alsof zijn Naakten opdoemen uit het duister zoals de vrouwen van Rodin opbloeien uit steenklompen.

Academisten richten zich meer op het geësceneerde, het kunstige, het didactische; ze zijn dan ook meestal te vinden in de ateliers der kunstenaars om model en afbeelding samen te fotograferen of om verschillende poses van een model vast te leggen. Ze leggen de verbeelding aan banden en vragen aandacht voor de realiteit; de natuur blijft immers de leermeesteres van de kunst. Ze beschouwen hun foto's meer als werkdocumenten en compositie-studies.

Anecdotisten willen slechts een "événement vécu" vastleggen, hoe moeilijk dat voor hen uit technisch oogpunt ook is. De afbeeldingen moeten op zijn minst de schijn wekken uit het leven te zijn gegrepen. Opname's die werkelijk uit het leven (Leven) gegrepen waren, zijn dan ook zeldzaam. (In het genoemde boek van Jullian ontbreken deze prenten vrijwel geheel, en dat niet alleen vanwege de onvindbaarheid ervan, maar ook omdat Jullian geen plaats wil inruimen voor wat zijns inziens naar het scabreuze neigt. Het valt niet goed in

Breitner, Onbekend Naakt, ± 1885 (Collectie Osterholt)

Breitner, Naaktstudie, op bovenstaand portret geïnspireerd.

te zien waarom de eventuele Nederlandse onderzoeker hier ook halt zou moeten houden.)

Hoe staat het intussen met de fotografie van het Naakt in Nederland? In de nogal beperkte officiële literatuur over de geschiedenis van de Nederlandse fotografie vinden wij hierover niets. Bij navraag blijkt ook een navorser als Coppens niet gestoten te zijn op portretten van betekenis. Het Leids Prentenkabinet bezit enige daguerrotypieën van Naakten, maar het is onzeker of het Nederlandse platen zijn. In Amsterdam treffen we Mr. L. Hartkamp met een grote en kostbare, gecatalogiseerde verzameling van 19e-eeuwse negatieven en afdrucken met daaronder ook erotica, en een bibliotheek van om en nabij 4000 banden over fotografie. Mr. Hartkamp verklaart zich met het nodige voorbehoud bereid om serieuze onderzoekers de helpende hand te bieden.

Last but not least het boek van A.B. Osterholt, *Breitner en zijn foto's* (Amsterdam 1974), met daarin enige prachtige Naakten waar men Jullian's epitheta "pictoriaal" en "anecdotisch" op zou kunnen toepassen. De prenten komen uit de verzameling van Mevr. Maks, die deze nu voorgoed heeft afgestaan aan de heer A.B. Osterholt. Met dank maken wij van diens toestemming gebruik om hier twee nog nimmer afgedrukte Naakten van Breitner voor het eerst te reproduceren. Daarbij ook, ter vergelijking, nog een fotografisch en een schilderkunstig Naakt van dezelfde hand.

Tenslotte valt nog te melden dat in het Kunsthaus te Zürich een tentoonstelling is georganiseerd onder de naam "Malerei und Photographie im Dialog", die geopend was tot en met 24 juli van dit jaar. De catalogus van de tentoonstelling is gedegen van opzet, goed gedocumenteerd en van een zeer uitgebreide bibliografie voorzien, alhoewel er wat betreft de verwijzingen naar de Nederlandse situatie nog wel het een en ander te wensen overblijft, al was het alleen maar het feit dat een schilderij van Breitner met corresponderende foto niet aan ene Heinrich Zille behoort te worden toegeschreven. Voor het overige op deze tentoonstelling geen nieuws over Nederland. (Genoemd boekwerk is verkrijgbaar bij fotogalerie "FIOLET", Herengracht 86, Amsterdam, voor de somma van f 65,-.)

Het voorgaande moge een aanbeveling zijn om te komen tot een inventarisatie van de 19e-eeuwse Nederlandse foto's van het Naakt, zowel van professionele fotografen als van amateurs. Misschien zouden we dan gegevens in handen krijgen waarmee we ons een beeld kunnen vormen van officiële en officieuze zedelijkheidsopvatting, schoonheidsideaal (dat men zou kunnen vergelijken met dat van onze toenmalige schrijvers), en van een eventuele interrelatie tussen schilderkunst en fotografie.

R. Joseph Benders

1. Jacob Olie, *Amsterdam gefotografeerd 1860-1905*, Amsterdam 1973.
2. J. Coppens, *Een camera vol stilte: Nederland in het begin van de fotografie 1839-1875*, Amsterdam 1976.
3. E. Breton de Nijs, *Tempo Doeloe: Fotografische documenten uit het oude Indië 1870-1914*, Amsterdam 1973.

Breitner, Onbekend Naakt, ± 1885 (Collectie Osterholt)

